

Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi

2023, 6(12): 1635-1648.

DOI: [10.26677/TR1010.2023.1336](https://doi.org/10.26677/TR1010.2023.1336)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

KAVRAMSAL MAKALE

Demokrat Parti ve Liberalizm İlişkisi

Arş. Gör. Dr. Rabia Burçin YAVUZ, Ufuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ankara, e-posta: rabiaburcinyavuz@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6411-3931>

Öz

Demokrat Parti, Türkiye Cumhuriyeti'nde dönüm noktası olarak değerlendirilebilecek gelişmelere yalnızca tanıklık etmemiş, aynı zamanda bu gelişmelerin önemli bir aktörü olmuştur. 1930'lu yıllarda dünyada Büyük Buhran kaynaklı olarak yatırımların iç piyasaya yönlendiği, bu doğrultuda Türkiye'de devlet eliyle sanayinin geliştirilmesinin amaçlandığı söylenebilir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ise, dünyada liberal iklimin, ABD güdümüyle giderek hakim olması Türkiye'yi de etkilemiş, savaş sonrası Avrupa'nın tarımsal desteğe ihtiyaç duyması Türkiye'de liberalleşme hamlelerinde tarım ve ticaret burjuvazisine öncelik verilmesine yönelik bir itki oluşturmuştur. Böylece burjuvazinin özellikle tarım ve ticaret kanadının güçlenmesi ile liberalleşme tartışmaları iyiden iyiye kendini hissettirmeye başlamıştır. Böyle bir atmosferde ortaya çıkan Demokrat Parti, kendisini liberal bir parti olarak tanımlamamakla birlikte parti programında, politikalarında, vaatlerinde liberal unsurları sıklıkla kullanmıştır. Bununla birlikte, özellikle iktidara geldikten bir süre sonra, ekonomik göstergelerin de kötüye gitmesiyle, DP politikalarının giderek otoriterleşen bir çizgide seyrettiği söylenebilir. Bu bağlamda liberal fikir ve uygulamalardan uzaklaşan DP, otoriter çizgisini sürdürürken çoğunlukçu demokratik yaklaşımı işlevsel bulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Demokrat Parti, Liberalizm, Çok Partili Hayat, DP İktidarı.

Makale Gönderme Tarihi: 12.10.2023

Makale Kabul Tarihi: 04.12.2023

Önerilen Atıf:

Yavuz, R. B. (2023). Demokrat Parti ve Liberalizm İlişkisi, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(12): 1635-1648.

**Journal of Social, Humanities and
Administrative Sciences**

2023, 6(12): 1635-1648. DOI:[10.26677/TR1010.2023.1336](https://doi.org/10.26677/TR1010.2023.1336)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

CONCEPTUAL PAPER

The Relationship Between the Democrat Party and Liberalism

Dr. Rabia Burçin YAVUZ, Ufuk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Ankara, e-mail: rabiaburcinyavuz@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6411-3931>

Abstract

The Democrat Party, not only witnessed developments that could be considered a turning point in the Republic of Turkey but also became a significant actor in these developments. In the 1930s, globally, due to the effects of the Great Depression, investments shifted towards the domestic market, and in this context, it can be said that the development of industry in Turkey was aimed at by the state. After World War II, the increasing dominance of a liberal climate worldwide, guided by the United States, also influenced Turkey. The post-war need for agricultural support in Europe created an impetus for prioritizing agriculture and trade bourgeoisie in liberalization efforts in Turkey. Thus, especially with the strengthening of the bourgeoisie, particularly in the agricultural and trade sectors, discussions about liberalization began to be strongly felt. The Democrat Party, emerging in such an atmosphere, although not explicitly defining itself as a liberal party, frequently used liberal elements in its party program, policies, and promises. However, it can be said that DP's policies gradually moved towards an authoritarian direction, especially after coming to power, as economic indicators worsened. In this context, the DP, which has deviated from liberal ideas and practices, has found the majoritarian democratic approach functional while maintaining its authoritarian approach.

Keywords: Democrat Party, Liberalism, Multi-party System, DP Government.

Received: 12.10.2023

Accepted: 04.12.2023

Suggested Citation:

Yavuz, R. B. (2023). The Relationship Between the Democrat Party and Liberalism, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 6(12): 1635-1648.

GİRİŞ

Liberalizmin, farklı türleri bulunan, bu türler arasında paradoksal ilişkilerin söz konusu olduğu, izahı pek de kolay olmayan bir ideoloji olduğu söylenebilir. Bu hatırlatma ışığında liberalizmin genel bir tanımı yapılmaya çalışılırsa, Aydınlanma temelli, bireysel hak ve özgürlüklerin ön plana çıkarılıp bu doğrultuda ekonomik ve politik açıdan siyasal iktidarın mümkün olduğunca sınırlı yetkiye sahip olmasını içeren bir dünya görüşü olduğu söylenebilir (Berktay, 2021: 49-50). Berkes'in ifade ettiği üzere, feodal sistemin hakim olduğu ülkelerde, liberal, kapitalist ekonomiye dayanan, anayasal düzenin esas alındığı sisteme geçiş ancak merkezileşmiş mutlak monarşilerin ortaya çıkması ile mümkün olmuştur (Berkes, 2008: 24). 17. yy.da Batı Avrupa'da feodalizmin yerine merkeziyetçi mutlakiyetçi yönetimlerin geçmesi ile kralların iktidarı güçlenmiş, bununla birlikte liberalizmi temellendiren Aydınlanma düşüncesinin akılcılık vurgusu ile tüm insanların eşit ve özgür olduğuna yönelik savlarla siyasal iktidarın gücüne karşı eleştirel bir duruş sergilenmiştir (Birler, 2012: 268-270). Bu bakımdan liberalizm, Aydınlanma düşüncesinin akılcılığına dayanmakla birlikte, liberalizmin akılcılığı daha bireysel bir akılcılığa işaret etmekte, insanları yönlendirecek bütüncü bir akla dayanan ideolojik bir duruş içermemektedir (Erdoğan, 2018: 24). 1800'lü yıllarda, aynı zamanda Batı'da sanayileşmenin giderek sınırlarının genişlemesiyle, liberal düşünceler yaygınlaşma eğrisine girmiş, bu bağlamda siyasal iktidarın baskı ve müdahalesinin olmadığı bir ekonomik işleyişe vurgu yapılarak, kapitalist sistem Birleşik Krallık başta olmak üzere Batı Avrupa, ABD ve yavaş yavaş Doğu Avrupa'ya yayılmaya başlamış, özellikle 1900'lü yıllarda sanayi kapitalizmi, bilhassa toplumsal-siyasal gelişimin Batılı bir terminoloji içerisinde tanımlanmasıyla birlikte dünyanın birçok yerinde de ilgi uyandırmıştır (Heywood, 2013: 41).

Liberal ideolojinin, farklı bakış açılarını içermekle birlikte, liberalizm başlığı altında toplanmalarını sağlayan bazı ortak özellikleri bulunmaktadır. Her ne kadar, farklı toplumsal biçimler için farklı işleyişler söz konusu olsa da, teorik olarak liberalizmin genel özelliklerine bakılacak olursa, ilk etapta bireysel özgürlük anlayışına dayandığı ve bu özgürlüğün politik anlamda ele alındığı, yani devlet müdahalesinden korunma anlamı taşıdığı -sosyal liberalizmde "pozitif özgürlük" mefhumu söz konusu olsa da- genel olarak liberalizmde özgürlüğün negatif bir değer olarak kavrandığı söylenebilir (Erdoğan, 2018: 28-31). İkinci olarak, devletin müdahaleciliğini limitleyebilmek ve bireylerin haklarını güvence altına alabilmek amacıyla, hukukun üstünlüğüne mutlak surette dayanıldığı, 20. yy. ile birlikte her ne kadar devletin sosyal haklar noktasında bazı görevler üstlenmesi söz konusu olsa da, esasen devletin güvenlik ve kamu düzeni görevleri çerçevesinde kalacak şekilde sınırlandırılmasının esas alındığı, aynı zamanda devletin iktisadi faaliyetleri yönetmemesi ve bireysel mülkiyet hakkının korunması bağlamında serbest piyasa ekonomisinin temel kabul edildiği söylenebilir (Erdoğan, 2018: 28-31).

Liberal fikirlerin Türkiye Cumhuriyeti'nde filizlenmeye başlamasına değinmeden önce, Osmanlı İmparatorluğu'nun 19. yy. sonrasında liberalleşmesi bağlamında birtakım gelişmelerden bahsedilebilir. 1838'de Osmanlı-İngiliz Ticaret Antlaşması, Osmanlı İmparatorluğu'nun kapitalist ekonomiye ayak uydurmaya başlamasında en çok vurgulanan gelişmelerden biri olmakla birlikte, III. Selim döneminde tahıl ve ekmek fiyatlarının denetlenmesinin bırakılmasıyla, yani 18. yy. sonunda Osmanlı İmparatorluğu'nun serbest ticaret politikalarını benimsemeye başlamasıyla, imparatorlukta liberalleşme hamlelerinin ortaya çıktığı söylenebilir (Aytekin, 2015: 47). Aynı zamanda 19. yy. Osmanlı aydınlarının, liberal fikirlerden etkilendiklerini, klasik iktisat teorisini savduklarını, bu bağlamda Osmanlı İmparatorluğu'nun tarımda ihtisaslaşmaya gitmesinin üzerinde durduklarını söylemek mümkündür (Toprak, 1988: 214-215). Bu doğrultuda, Osmanlı İmparatorluğu'nda liberalleşmeye yönelik önemli adımlardan biri olarak değerlendirilebilecek Kanun-i Esasi'nin fikri temelini oluşturan *Yeni Osmanlılar*'ın yanı

sıra, serbest girişim ve mülkiyet özgürlüğüne vurgu yapan Sakızlı Ohannes Paşa, Mehmet Cavit Bey gibi aydınlar ve iktisadi fikirlerini toplumsal yapı üzerine yaptığı çıkarımlarla destekleyen, bu bağlamda merkezi bir toplumsal yapının karşısında olan ve toplumda bireyselliğin gelişmesini, Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik, sosyal ve siyasal açıdan toparlanabilmesi için son derece önemli gören Prens Sabahaddin gibi figürler dikkat çekmektedir (Erdoğan, 2018: 31-32). Ayrıca, bu dönemde yüksek mevkilerdeki devlet yöneticilerinin ve onların tesirinde kalan padişahların da liberal fikirlere yöneldikleri söylenebilir (Keyder, 2014: 69).

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte ise, ön plana çıkan bürokratik katmanın temel hedefi Batı'ya entegre olmayı sağlayacak, kapitalist ekonomiye dayanan, laik bir düzen oluşturulmasına öncülük etmektir. Atatürk, partilerin, sendikaların, basın özgürlüğünün, düşünce ve ifade özgürlüğünün yerleşmesini sağlayacak liberal kurumların mümkün hale getirebileceği bir akılçılıktan yanadır ve ülkenin bu atmosferin gerçekleşeceği safhaya gelmesini amaçlamaktadır (Ahmad 1998: 84). Bu hedef doğrultusunda, serbest teşebbüsün gelişmesine özel bir önem verilmektedir. Bununla birlikte serbest teşebbüsün gelişebilmesi için güçsüz olan sermayenin desteklenmeye¹ ihtiyacı bulunmaktadır (Bora, 2017: 520).

Dünyanın oldukça hassas bir süreçten geçtiği bu dönemde, henüz yeni bir devlet oluşturmanın da etkisiyle, bürokratik katmanın daha fazla ön plana çıktığını söylemek mümkündür. Bu bağlamda devletin, bürokratik katmanın ön plana çıkmasına rağmen toplumdaki ayrı bir varlık olarak algılanmaması gerektiği düşünülmektedir. 1930'lu yıllarda Büyük Buhran kaynaklı olarak, dünya pazarının giderek küçülmesiyle tarım ürünlerinin fiyatlarında dramatik boyutlarda azalışlar meydana gelmiş, Türkiye de bu doğrultuda özellikle tarımda olmak üzere büyük bir ekonomik bunalım içerisine girmiş ve sanayinin gelişim sürecine geçişi "devlet kapitalizmi" yoluyla olmuştur (Savran, 2022: 175). Buradan hareketle, 1930'lu yıllarda toplumun temel bir sınıfının hakimiyeti çerçevesinde bir hegemonya stratejisinden söz edilebilirse de, Yalman'ın ifade ettiği üzere, aynı zamanda sınıf çatışmasının olmadığı "organik bir toplum" vurgusuyla, kapitalist bir toplum olma hedefinin sınıflı bir topluma işaret ettiğinin göz ardı edilmesi çelişkisine düşüldüğü söylenebilir (Yalman, 2002: 12).

Demokrat Parti ortaya çıkana kadar, liberalizmin Türkiye'de gelişimine ilişkin verilmeye çalışılan kısa arka plan da dikkate alınarak, çalışmada temel olarak, Demokrat Parti'nin kuruluşuyla birlikte liberalizmle olan ilişkisi irdelenerek, liberalizmle uyuşan ve uyuşmayan tarafları muhalefet ve iktidar sürecindeki politikaları ekseninde ortaya konulmaya çalışılacaktır. Öncelikle, DP'nin ortaya çıktığı atmosferde konjonktürel olarak Türkiye ve dünya üzerinde durularak, Türkiye'de liberalleşme hamlelerinin gelişimine ve toplumsal sınıfların gelişiminin bu hamleleri yönlendirmedeki etkisine odaklanılacaktır. Akabinde, DP iktidarı ile, çok partili süreçte gelişen liberal atmosferin nasıl şekillendiği, DP iktidarının yönetimi süresince siyasi ve ekonomik bağlamda liberalizm ile olan ilişkisi ele alınacaktır.

LİBERALLEŞME TALEPLERİ: ÇOK PARTİLİ SİYASİ DÜZEN

Tek Parti iktidarı, dünyada mevcut tarihsel koşulların şekillendirdiği çerçevede hareket ederek, Büyük Buhran'ın yarattığı ekonomik bunalımla birlikte oluşma potansiyeli barındıran siyasi bir kaosu önleyebilmek amacıyla, yatırımları attırarak iç piyasayı harekete geçirmiştir (Savran, 2022: 175-176). Bu doğrultuda, 1940'lı yıllarda Türkiye'de burjuvazi büyük oranda gelişip güçlenmiştir.

¹ Bu doğrultuda Bayar, Atatürk tarafından özel sektörün kuvvetli hale gelebilmesi için görevlendirilmiş, akabinde 1924 yılında Bayar Türkiye İş Bankası'nı kurmuştur (Ahmad, 2017: 127).

Aynı zamanda, ABD'nin Türkiye'de özel teşebbüsün etkisinin artmasına yönelik isteği doğrultusunda CHP'nin içinden liberalleşmeye yönelik talepler artarken, bir yandan da Recep Peker gibi figürler ön plana çıkarak devletin ekonomik ve siyasal düzeyde daha baskıcı hale gelmesine yönelik düşüncelerini paylaşmışlardır (Ahmad, 1995: 148). Bu bağlamda, 1942 yılında çıkarılan Varlık Vergisi burjuvaziyi tedirgin etmiş, vergi, iktidarın burjuvazinin çıkarları doğrultusunda hareket etmeyebileceğine yönelik görüşü güçlendirmiş, Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren ekonomik açıdan giderek güçlenen fakat siyasal açıdan aynı güce sahip olmayan burjuvazinin iktidara karşı hoşnutsuzluğu² giderek artmaya başlamıştır (Zürcher, 2000: 301).

Ahmad, Cumhuriyet'in kurulmasından beri gelişen özel sektörün artık devletin mevcut hali ile uzlaşmamasının ve Batı'dan ülkeye liberalleşme yönünde baskıların gelmesinin hükümet içerisinde özel sektör yanlısı liberaller ve devletçiler ayrımının belirmesine yol açtığını ifade eder (Ahmad, 2017: 125-126). Meclis'te *Çiftçiye Topraklandırma Kanunu*'nun ateşli bir şekilde tartışıldığı sıralarda İnönü'nün, 19 Mayıs 1945'te liberalleşmeye gidileceğini açıklamasıyla ve akabinde Kasım ayındaki "Meclis Açış Konuşması"nda da bir muhalefet partisinin lüzumuna işaret etmesiyle, yani İnönü'nün ön ayak olması ile başlayan çok partili düzenin, Anglo-Amerikan yönlendirmeleriyle ortaya çıktığı da sıklıkla ileri sürülmektedir (Avcıoğlu, 2016:359). *Çiftçiye Topraklandırma Kanunu*'nun, esasen muhalefeti etkinleştirme yönünde büyük bir rolü olmuş, bu doğrultuda tek parti düzeninin ve CHP'nin devletle bütünleşmesi düşüncesinin oluşturduğu negatif havanın farkında olan İnönü, liberalleşme adımlarının atılmasının yanında durarak, bir muhalefet partisinin kurulmasını desteklemiştir (Zürcher, 2000: 302).

Çok partili hayatın başlamasıyla³ birlikte, burjuvazinin bir kısmının ve liberal aydınların yanında, farklı saiklerle DP muhalefetine yer alan gruplar da söz konusu olmuştur. Demokrat Parti, kendisini liberal bir parti olarak tarif etmemekle birlikte, ortaya koyduğu toplumsal projeksiyonun liberal fikirler barındırdığı söylenebilir (Demirel, 2018: 495). Ne var ki, DP'yi kuran temel motivasyonun, birtakım liberal ideallerden ziyade CHP karşıtlığı olduğunu söylemek mümkündür. İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması ve sona ermesi ile birlikte, ekonomik birtakım gelişmeler neticesinde, burjuvazinin kısmi destekleriyle kurulan DP içerisinde liberalizme yakınlık duyulmuş olsa da, DP'yi oluşturan grupların, temelde CHP karşıtlığının derinleşmesiyle bir araya geldikleri söylenebilir (Ahmad, 1996: 100; Eroğul, 2014: 72). Bununla birlikte Karpat'ın ifade ettiği üzere, DP'ye gösterilen bu toplumsal desteğin temelinde CHP'ye karşı menfi yaklaşımın etkisinin yanında, DP'nin toplumsal kesimleri tatmin edecek bir siyasi düzen tesis edeceğine yönelik umudun da etkisi bulunmaktadır (Karpat, 2017: 488).

Çok partili siyasi düzenin tesis edildiği ve ABD ile olan ilişkilerin yakınlaştırılmaya çalışıldığı bu dönemde burjuvazinin etkisi iyiden iyiye artmaya başlayacaktır (Avcıoğlu, 1976: 478). Bu bağlamda, bir muhalefet kanadının oluşumunda burjuvazinin katkısının yadsınamayacak düzeyde olduğu görülmektedir. Eroğul'un belirttiği üzere, savaş yıllarında ithalatın sınırlanması ve karaborsanın da yaygınlaşması neticesinde, ticaret burjuvazisi ve toprak ağaları palazlanmış, aynı zamanda bu gruplar, CHP'nin müdahaleye dayanan ekonomik politikalarından da çekinmeleri sebebiyle iktidarın el değişmesini arzu etmişlerdir (Eroğul, 2014: 72-73). Böylece,

² Büyük bir bölümü küçük üreticilerden oluşan burjuvazinin, yalnızca iktidara karşı gösterilen tepkisel bir tutumun ötesinde, ekonomik kalkınma ve bireysel bazda zenginleşmenin artması ile iktisadi liberalizmin daha çok üzerinde durmaya başladığı görülmektedir (Keyder, 2014: 149).

³ Esasen çok partili sisteme 5 Eylül 1945 yılında, tanınmış iş insanı Nuri Demirağ tarafından Milli Kalkınma Partisi'nin kurulmasıyla geçilmiş, parti ekonomik liberalleşmeyi temel almakla birlikte, Parti içerisinde deneyimli siyasetçi noksanlığı ve Meclis'te de temsilciye sahip olunmaması sebepleriyle etkili olamamıştır (Zürcher, 2000: 307).

İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesiyle birlikte, Türkiye'nin ekonomik bağlamda tarım kaynaklı bir ülke olmasından dolayı, 1930'larda sanayileşme üzerinde durulması politikasında değişikliğe gidilerek, tarım ve ticarete öncelik verilen bir politik eğilim belirginleşecektir (Savran, 2022: 179).

Demokrat Parti, kendisini liberal bir parti olarak tanımlamasa da, partinin temel hedefleri arasında hürriyet ve ekonomik kalkınmanın vurgulandığı söylenebilir. Partinin önemli figürlerinden Samet Ağaoğlu'nun; "Bir memlekette bütün ileri fikirlerin yaşayabilmesi hürriyet kapısının açılmasıyla ve bu fikirlere tekabül eden ekonomik gelişmeyle mümkündür" (Ağaoğlu, 1972: 57) ifadelerinden de bu durum gözlemlenebilir. Genel itibarıyla liberalizm ve demokrasiye dayanan DP programında, liberalizm hem özgürlükler bağlamında hem de ekonomik düzen bağlamında kabul edilmiş, somutlaştırılacak olursa, insan hak ve hürriyetleri, özel kurum ve kuruluşların desteklenmesi, zorunda kalınmadıkça piyasaya müdahale edilmemesi, ülke ekonomisinin sektörel bazda tarıma dayanması, dernek kurma hürriyeti gibi konular üzerinde durulmuştur (Eroğul, 2014: 17-18). DP'nin parti programını deklare etmesinin hemen sonrasında, CHP'de de henüz başlayan soğuk savaş çerçevesinde, ABD ile iyi ilişkiler kurulmaya çalışılması kapsamında, 1946'da toprak mahsulleri vergisinin kaldırılması gibi birtakım liberalleşme hamlelerine başvurulmuştur (Eroğul, 2014: 20). CHP'nin çok partili süreçteki liberalleşme çabasına rağmen, Bora'nın belirttiği üzere, Demokrat Parti iktidara gelmeden önce, liberal ideolojik söyleme sıklıkla başvurusu doğrultusunda, tek parti dönemindeki olumsuzlukları köpürterek kullanmaktan geri durmamıştır (Bora, 2017: 533). CHP'nin bu konuda birden değişen politikalarını eleştiren Menderes, CHP'nin bir başka liberalleşme hamlesi sayılabilecek 1946'da Basın Kanunu'nun 50. maddesinin kaldırılarak, gazete kapatma yetkisinin mahkemelere verilmiş olmasını da; "yapılan değişikliklerde inkılapçı ve hamleci bir ruhun değil, tereddüt ve endişenin hakim olduğu görülmektedir" (Menderes, 1991: 83) ifadeleriyle önemsizleştirmeye çalışmaktadır.

1940'ların ikinci yarısında, dünyanın soğuk savaş sürecine girmesinin etkisiyle, Türkiye'de liberalizm yükselen bir trend halini almış, CHP'nin liberalleşme hamlelerine rağmen DP'ye destek artmıştır. Bu doğrultuda, dönemin hakim güçleri temelinde, dünyanın, II. Dünya Savaşı sonrası yeniden dizayn edilmesi çerçevesinde, ABD'nin Türkiye'de liberalleşmeyi teşvik etmesinin de DP'nin kuruluş ilkelerini şekillendirdiği söylenebilir (Eroğul, 2014: 74). Bu konuda ABD'li yazar Watter Lipman'ın, 1 Nisan 1947 tarihinde New York Heral Tribune Gazetesi'nde yer verdiği; "Türkiye ve Yunanistan'ı gerçekten yardıma muhtaç oldukları ya da demokrasi modeli teşkil ettikleri için seçmedik. Bu ülkeleri, Sovyetler Birliği'nin kalbine ve Karadeniz'e açılan stratejik kapılar olduğu için seçtik" (Aktaran Avcıoğlu, 1976: 519) ifadeleri dikkat çekicidir. Aynı zamanda, İkinci Dünya Savaşı sonrasında kapitalizmin uluslararası düzeyde hakim olabilmesi için Avrupa'nın yeniden ayağa kalkması gerekmektedir. Avrupa, savaş sırasında ciddi bir yıkıma uğradığından ötürü, tarım konusunda Türkiye Avrupa için önemli bir kaynak oluşturmakta, böylece Marshall Planı çerçevesinde Türkiye'den tarım alanında beklenenler⁴ doğrultusunda tarım, öncelikli hale gelmiş bulunmaktadır (Savran, 2022: 179-180). ABD'nin Marshall Planı'ndan faydalanmak isteyen Türkiye, aynı zamanda bu ülkenin sıklıkla vurguladığı demokratik değerler ve ekonomik liberalleşme konusunda yeniden birtakım adımlar atması gerektiğinin farkındadır (Keyder, 2014: 149; Zürcher, 2000: 304). Avcıoğlu, ABD ile iyi ilişkiler kurulmaya başlanması ve dış yardımlar ile Türkiye'deki liberalleşme hamleleri arasında bağlantı olduğu yönünde bir intiba oluşmakla birlikte, Türkiye'de çok partili düzenin başlamasını temel olarak dış baskılara dayandırmanın tam olarak doğru bir çıkarsama olmayacağını belirtmekte, fakat bir yandan da dış şartların muhalefeti cesaretlendirdiğine, iktidarı ise liberalleştirdiğine

⁴ Zürcher, o dönemde ABD raporlarında altı çizilen bir konu olarak, Türkiye'de modernleşmenin tarımdan başlaması gerektiğinin üzerinde durulduğunu belirtir (Zürcher, 2000: 324).

işaret etmektedir (Avcıoğlu, 2016: 361-362). Bu bağlamda, iktidarın ve muhalefetin liberalleşmeye yönelik vurgularının artmasında, hem uluslararası konjunktür hem de ülke içi durumların etkili olduğu söylenebilir.

Bu perspektiften bakıldığında, çok partili siyasi yaşamın başlamasıyla birlikte, halkın tercihlerinin çok önemli hale gelmesinin üzerinde de durulması gerekir. Siyasi partiler, artık bu durumu dikkate alarak davranmaya başlamıştır. Bu noktada, iktidarın muhalefeti durdurmaya yönelik tüm girişimlerine, muhalefet tarafından “millete gitmek”le karşılık verilebileceği bir sürece girildiğini belirten Keyder, “millete gitme”nin yeni çeşit bir siyasi formüle karşılık geldiğini ve buna başvuruların Meclis’in aşılmasıyla, halkın iradesi olarak kendilerine işaret ettiklerini ifade eder (Keyder, 2014: 147). Samet Ağaoğlu’nun DP’nin kuruluşu ile ilgili ifadeleri bu duruma örnek oluşturur türdendir:

“Demokrat Parti ile beliren halk hareketinde ise dıştan gelen bir baskı yoktur. Yönetici kadroyu yalnız tek partiden çok partili bir rejime değil, her sahada yepyeni fikirlerin kabulüne zorlayan sadece aşağıdan halktan gelen baskıdır. Bu baskının ana temeli ise halkın hürriyet hasretidir. Demokrat Parti Birinci Büyük Kongresi zabıtlarını tetkik ederken bunu açıkça görüyoruz” (Ağaoğlu, 1972: 12).

Buradan hareketle DP’nin, devlet karşıtı, yani devlete olumsuz birtakım vasıflar yükleyip kendisini halkla bağdaştıran bir söylemi benimsediğini söylemek mümkündür. Ne var ki, DP’nin devlet karşıtı söyleminden, DP’nin kurulmasında destek sunan burjuvazinin devletle ilişkisini sonlandırmak amacı güttüğünü çıkarmak mümkün olmadığı gibi, bu söylemin devletin burjuvazinin çıkarlarının genel olarak topluma hitap etmesinde önemli bir rolü bulunur (Yalman, 2002: 13). Böylece belki de ilk elde söylenmesi gereken şey, devleti, toplumsal ilişkilerden azade bir varoluş olarak görmemek gerektiğidir.

LİBERAL VAATLERDEN OTORİTERLEŞMEYE: DP İKTİDARI

Genel itibarıyla, 1950 seçimleri Türk siyasi tarihinde bir dönüm noktası olarak yorumlanır. Keyder, 1950’de DP’nin zaferinin, “yüzyılların devlet geleneği”ne karşı halkın ilk kez oy kullanması yoluyla gerçekleştiği için ne tür bakış açısı ile değerlendirilirse değerlendirilsin Türkiye Cumhuriyeti’nde bir dönüm noktasına işaret ettiğini, böylece merkezden denetime karşı, kapitalizmin zincirlerinden kurtarılmasının arzu edildiğini vurgular (Keyder, 2014: 155). DP yöneticilerinin de muhalefet yıllarında yaptığı konuşmalarında, devletin olabildiğince sınırlı kalması, birey haklarının önüne geçmemesi, devletin bu hakların sıkı bir koruyucusu olması gerektiği gibi liberal devlet anlayışıyla bağdaşan ifadeleri bulunmaktadır. Menderes, iktidara geldikten hemen sonra TBMM’de yaptığı konuşmasında DP’nin CHP’nin sebebiyet verdiği büyük bir yük altında iktidarı teslim aldığı ve bu sebeple başlıca bazı esasların izlenmesi gerektiğini belirtmektedir. Bu esaslar temel olarak, devlet harcamalarını asgariye indirmek, bütçede yatırım mahiyetinde olan kısmı mümkün olduğunca genişletmek, hukuki teşebbüsü hukuki ve fiili emniyet altına almak ve gelişmesini sağlamak, mevcut sermayenin üretime akmasını kolaylaştırmak, yabancı teşebbüsten geniş ölçüde yararlanmak, üretim hayatını devletin zararlı müdahalelerinden kurtarmak olarak sıralanabilir (Menderes, 1957a: 9-10).

Esasen, DP’nin iktidara gelmesiyle birlikte elde ettiği başarıda, temel olarak iktisadi alanda gerçekleştirdiği hamlelerin büyük bir önem taşıdığı söylenebilir. Çok partili siyasi hayatın başlamasıyla birlikte, özellikle İngiltere ve ABD’de Anglo-Sakson tarzı liberal bir eğitim sistemine dahil olan Türk aydınının, siyasi liberalizmin ekonomik liberalizmden kaynaklandığı yaklaşımının hakim olduğu Batı Avrupa’dan farklı bir anlayışla, öncelikle siyasi liberalizme

yakınlık duyduklarını, ekonomik liberalizmi, siyasi liberalizmin getirisi şeklinde değerlendirdiklerini ifade eden Ahmad, DP'ye çok partili süreçte destek veren söz konusu akademisyenlerin bakış açısının aksine, DP'nin iktidara gelmesiyle birlikte muhalefet sürecinden farklı olarak, tıpkı CHP gibi Türkiye'yi "Küçük Amerika" haline getirecek ekonomik atılımın peşinde olduğunu belirtir (Ahmad, 1996: 77). Bu bakımdan vurgulanması gerekir ki, DP iktidarında gerçekleşen değişimlerin temeli, çok partili hayatın başlamasıyla birlikte 1946-50 arasında atılmıştır. DP iktidarında, Türkiye'de hedeflenen düzeye ulaşamamış kapitalizmin gereksinimlerine göre politikalar belirlendiği göz önüne alındığında, DP'nin, Cumhuriyet'in kuruluşunda hedeflenen kapitalist ekonomiyi ve burjuvazinin gelişimini iktidara gelmesiyle birlikte yaptığı hamlelerle daha düzenli hale getirdiği söylenebilir (Savran, 2022: 181). Bu hamlelerin esas kaynağı ise, DP'nin tarım alanında gösterdiği gelişmelere, yani DP'nin tarım alanlarını genişletmesine, devlete ait arazilerin bir bölümünün köylülere verilmesine, boş arazilerin işletilmek amacıyla açılmasına, meraların kısmen ekim alanı hale getirilmesine, tarım alanında istihdam olanağı sağlanmasına, ülkedeki tarım araç-gereç oranının artırılmasına, tarımla uğraşan köylülere kredi sağlanmasına ek olarak, konjonktürel bazda iklim şartlarının bu gelişmeleri desteklemesine, Kore Savaşı'nın dünyada tahıla duyulan ihtiyacı artırmasına, köylerin yol ve köprü inşaatlarının hızlandırılarak piyasa ekonomisine dahil edilmesine bakıldığında anlaşılabilir (Eroğul, 2014: 132-133). Böylece, DP'nin iktidara gelmesi ile özellikle tarımsal üretimdeki kısa süreli gelişme, ekonomik kalkınma vurgusunu beraberinde getirmiş, bununla birlikte 1954'ten itibaren tarımsal üretimin aynı şekilde sağlanamaması doğrultusunda kalkınma vurgusu DP iktidarını zora sokmuştur (Bora, 2017: 539).

DP'nin iktidara gelmesiyle, uluslararası politikada ABD ile ilişkiler üzerinde de titizlikle durulmuş, ekonomik, politik ve kültürel olarak ABD ile daha sıkı bağlar kurulması gerekliliğine vurgu yapılmıştır. Bu saik doğrultusunda, Kore'ye asker göndermek gibi dış politikada cesur hamleler yapılmış, Türkiye bunun karşılığında NATO'ya dahil olmakla mükafatlandırılmıştır. DP, böylece soğuk savaş döneminde liberalizmin yanında, sosyalizmin karşısında safını belirlerken, Ahmet Emin Yalman gibi Türkiye'de liberal ideolojinin önde gelen savunucuları bu durumu; "Amerika'da Türk askerlerinin yaptıkları bir efsane manzarasını aldı, bizden hür dünyanın kaderinde söz sahibi olan mühim bir millet diye hayranlıkla bahsediliyordu" şeklinde yorumlamıştır (Yalman, 1971: 240).

Bir yandan da, DP'nin iktidar olması ile birlikte, bürokrasinin himayesinde varlığını sürdüren bir kapitalizmden, serbest teşebbüse imkan veren piyasa modeline dayanan bir ekonomik sürece girildiğine yönelik görüşün hakim olduğu söylenebilir (Keyder, 2014: 156). Menderes, iktidara geldiği ilk yıllarda serbest rekabet ile ekonomik büyüme sağlanacağını düşünmüş, bununla birlikte bir süre sonra serbest rekabet ile yalnızca ülkenin küçük bir kısmının fayda sağladığını görerek *Milli Koruma Kanunu*'na başvurmak gibi ekonomik serbestliği kısıtlayan bazı önlemler alma yoluna gitmiş, bu durum kendisini destekleyen liberalizme yakınlık gösteren gruplarla arasının açılmasına neden olmuş ve bir süre sonra ekonomik serbestliğe tekrar dönmeye çalışsa da bu değişken ekonomik yaklaşım sonucunda 1955'e geldiğinde toprak ağaları dışında kalan grupların desteğinden yoksun kalan DP iktidarını birçok iş insanı da desteklemeyi bırakmıştır (Ahmad, 1996: 101).

1946'dan bu yana serbest piyasa ekonomisinin sıkı bir savunucusu olan DP, yerli ve yabancı özel sektörü destekleyen, özel sektörün önündeki bütün engellerin kaldırılmasını savunan demeçler verse de, pratikte tam olarak serbest piyasa ekonomisinin şartlarını uygulayamamıştır. DP, kuruluşu itibarıyla liberalizmin ekonomik modeli olan kapitalist üretim biçimini hedeflemiş, bununla birlikte fazla ekonomik büyüme odaklı olunmasından ötürü işlerin istedikleri yönde gitmemesi sebebiyle, özel sektörden devlete bir yönelme yaşanmış, devlet girişimleriyle birlikte bürokrasi epey genişlemiştir (Ahmad, 1996: 168). 1951'de getirilen yabancı yatırımı teşvik edici

bir yasa ile DP hükümeti, Türk burjuvazisinin biriktirmiş olduğu karları yatırıma dönüştüreceği ve yabancıların Türk ekonomisine yatırım yapmak için oldukça istekli olacağı beklentisindeyken, Türk sanayicileri DP'nin beklediği oranda yatırım yapmakta isteksiz davranmışlar ve bütün teşviklere rağmen yabancı yatırımcılar da sınırlı kalınca, DP için o anda elzem olan ülkenin ivedilikle ekonomik olarak kalkındırılması olduğundan yatırımların çoğunu devlet⁵ yapmak durumunda kalmıştır (Zürcher, 2000: 326-327). 1952 yılında Cumhuriyet Gazetesi'nde Nadir Nadi, DP'nin liberal ekonomiyi tümüyle benimsemese de, özel teşebbüsün üzerinde ısrarla durduğunu belirtir. Bununla birlikte, özel teşebbüsü teşvik amacıyla yapılan yatırımlar için uzun zaman ve büyük sermaye gerekliliği gibi gerçeklerin, DP'nin bu konuda ilk günkü kadar tutkulu olmasının önüne geçtiğini belirtir (Cumhuriyet, 07.05.1952). Özellikle 1954 sonrasında dış ticaret açığından doğan korumacı atmosferde, ticaret sermayesi büyük oranda sanayileşmiş ve gelişmiş olsa da, Savran'ın ifade ettiği üzere, DP iktidarı tarafından tarım ve ticaret burjuvazisinin ön planda tutulmasıyla, yani ithalatta liberasyonu benimseyen, kredi politikasını aynı şekilde devam ettiren, sanayiye özel teşvik uygulanmamasını içeren ekonomi politikalarıyla, burjuvazinin sanayi kolunun diğer kollarına nazaran geride bırakılması⁶ göze çarpmaktadır (Savran, 2022: 183-184).

Ahmad, DP ve CHP'de siyasi liberalizmin ekonomik büyümeyi engelleyici bir unsur oluşturacağı düşüncesinin hakim olduğunu, DP'nin iktidara gelmesiyle birlikte, muhalefetteyken eleştirdiği CHP ile benzer bir noktada buluşarak siyasi liberalizmin bir engel olarak görüldüğünü, bu doğrultuda 1954 yılına gelindiğinde DP'yi destekleyen liberal çevrelerin DP'ye olan tutumunun değiştiğini belirtir (Ahmad, 1996: 77-78). Bu doğrultuda Demokrat Parti'nin, 1954 seçimini kazanmasının ardından politikalarını giderek otoriterleştirdiği söylenebilir. Şöyle ki, devlet memurlarının profesörler ve yargıçları da dahil edecek şekilde 25 yılda 60 yaşında emekli edilmelerini içeren yasanın onaylanması ve bunun neticesinde 1954 yılında 4 yargıç ve Ankara Üniversitesi'nde çalışan 17 profesörün emekliye ayrılması, Kıbrıs konusunda çıkarılan sansür yasağını dinlemekten, muhalefet organı olan Ulus başta olmak üzere 4 gazetenin daha kapatılması, muhalefet partilerinin sayılarının artması neticesinde yeni seçim yasaının çıkarılması ve bu yasa ile parti koalisyonlarının yasaklanarak kendisine karşı birleşik cephe kurulmasının önlenmesi, 1955 yılında parti disiplinini ihlal etmekten dolayı bir grup DP üyesinin partiden atılması⁷, (Shaw ve Shaw, 2006: 482-483) gibi uygulanan politikaların⁸ devlet ve milleti

⁵ DP'nin, liberal ideolojiyi ön plana çıkaran sözlerine karşılık, iktidara gelmesiyle birlikte yatırımların yüzde 40-50'sini devletin yapmak durumunda kaldığı görülmektedir (Zürcher, 2000: 327).

⁶ Bu durum, sanayi burjuvazisinin DP'yi destekleyen gruptan uzaklaşarak Hürriyet Partisi'nin kurulmasına öncülük etmesine yol açmış, sonrasında DP'nin kırsalda yaşayan çoğunluğu ön planda tutmasından rahatsız olan çevrelerin koalisyonu çerçevesinde Hürriyet Partisi, CHP ile birleşmiştir (Savran, 2022: 184).

⁷ Parti yönetimi ile anlaşmazlığa düşenler de atılanlarla birlik olmuşlar ve 11 Mayıs 1955 yılında Hürriyet Partisi'ni kurarak, demokratik bir yönetim ve birleşik bir ekonomik programı benimseyeceklerini deklare etmişlerdir (Shaw, 2006: 483).

⁸ Eroğul bu yıllarda (1955), iktidarın elindeki mevcut baskı yöntemlerine ek olarak sıkıyönetim silahına da sahip olmasıyla ilk olarak muhalefetin Meclis'te fazla eleştiri yapmasına olanak vermemek için, sıkıyönetim uzatıldıktan sonra Meclis'in tekrardan tatile sokulduğunu, arkasından da Ulus gazetesinin süresiz olarak, Hürriyet ve Her Gün gazetelerinin ise on beş gün kapatıldığını belirtir. Bu durumda muhalefetin fazla ses çıkarmasına olanak kalmadığını ifade eden Eroğul, DP'dekileri ise aynı usullerle susturmanın olanağı olmadığına işaret eder (Eroğul, 2014: 168).

korumak adına yapıldığı söylenerek üstü örtülmektedir. Menderes'in, TBMM'de 30 Haziran 1954 tarihli, milletvekilleri seçimi kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesi ve kaldırılmasına ilişkin yer verdiği ifadelerinde bu durum göze çarpmaktadır:

"Yedi sene ikamet ediyor bir parti içinde, o partinin programını yedi sene benimsiyor. Yedinci senenin sonuncu günü, beni namzet yapmadılar diye, yahut da karşı tarafın kazanma ihtimalini kuvvetli gördüğü için, yedi sene kendisine şahsiyet ve hüviyeti siyasiye vermiş partisini tekmeliyor ve rakip partiden namzetlik istiyor. Bu siyaset sahtekarlığının ta kendisidir. Bu ise manevi sahtekarlığın ta kendisini teşkil eder ki bir partinin programını benimsemiş olması lazımgelen bir insanın, yedi sene o partinin bünyesinde ikamet ettikten sonra ben seni istemiyorum; çünkü sen beni namzet göstermiyorsun, diyecek veyahut sen perişan bir teşekkürsün...kazanmak ihtimalin kalmamıştır diyecek ve tekmeyi atacaktır. Ve bu bir hafta içinde, seçim kampanyası içinde olacaktır...Vatandaşlara böyle kişileri seçilmiş diye takdim etmesinler. Bu, siyasi ahlaksızlıktır" (Menderes, 1957b: 59).

DP'nin uyguladığı otoriter politikalarla liberal atmosferden uzaklaştığı aşikardır. Bu durum Adnan Menderes'in başta vaat ettiği sınırlı devlet ilkesiyle tamamen karşıttır. Bora, DP'nin, CHP'nin içinden kopan bir parti olarak muhalefet sürecinde tek parti dönemi sürecinin zorluklarını odağına koyan, bunu da ideolojik olarak liberalizm üzerinden temellendirerek yapan bir tutum içerisinde olduğuna işaret eder. Bununla birlikte DP'nin, muhalefet döneminde tek parti döneminin vesayetçi otoriterliğine muhalefet eden tarafken, iktidara gelmesiyle birlikte vesayetçi otoriteryanizmi parlamenter rejime adapte etme sürecini Türkiye'ye yaşattığının altını çizer (Bora, 2017: 532). DP iktidarı döneminde liberalizmin ana nüvelerinden olan sınırlı devlet ilkesinin yanına dahi yaklaşılamamaktadır. Ahmet Emin Yalman, 1954'te DP'nin varacağı noktanın sinyallerini aşağıdaki ifadeleriyle vermektedir:

"15 Ekim'de Ankara'da toplanması kararlaştırılan büyük kongrenin arifesinde ortalıkta çok huzursuz bir hava vardı. Kongrede bulundum. Oradaki manzarayı görünce dehşete düştüm. Anladım ki iş işten geçmiştir. Partinin başında bulunanların gözleri dönmüş, basiretleri bağlanmıştı. Her şey baskı altındaydı. Uysal olmadıkları sanılan delegeler kongreye sokulmuyordu. Büyük ümitlerle beş yıl müddet tek partiye karşı savaşını yaptığım Demokrat Parti'nin cenazesinde bulunmak hissini duydum" (Yalman, 1971: 328).

1955 yılında kabinenin istifası ve Menderes'in güvenoyu almasıyla sonuçlanan süreçte, yeni bir hükümet kuran Menderes'in, iktidara yönelik eleştirileri yatıştırmak amacıyla daha liberal içerikli bir program hazırlamakla birlikte, başbakan olarak bu programı uygulamadığı söylenebilir (Findley, 2011: 308). 1956 yılında çıkarılan *Milli Koruma Kanunu*'nda hükümetin ekonomiyi düzenlemesine ve denetlemesine yönelik kararlar alınmıştır (Ahmad, 2017: 142). Akabinde, Menderes'in bu kanuni düzenlemeye gelen tepkilere karşılık temel problemin otorite eksikliği olduğunu vurgulaması, hürriyetin ancak bu şekilde sağlanabileceğini savunması liberal iklimden ne denli uzaklaşıldığını göstermektedir:

"Buracıkta milli iradenin tecelligahı olan bu mukaddes çatının altında, milli iradenin bizzat mümessili olan Büyük Millet Meclisi karşısında, Büyük Millet Meclisinin azaları karşısında nümayiş yapacak kadar cürretlerin ileri götürülmüş olduğunu ifade edersek tedbir almak zamanının, hatta geçmiş olduğu bile anlaşılır arkadaşlar. Muhterem arkadaşlarım; pahalılığın iktisadi düzensizlikten, programsızlıktan ileri geldiğini avaz avaz seneler senesi bağurdılar. Bir Milli Koruma Kanunu tadilatı yaptık fiyatların baş aşağı düştüğü bütün milletçe bahtiyarlıkla müşahade edildi. Demek ki dert ve plansızlık, ne projesizliktendir, sadece nizamsızlık ve otorite fikdandır. Hükümetler; icrayi hükümetle meluftur, icrayi hükümetle vazifelidir. Bir hükümetin tedbir alabilmesi için, asgari bir

nizam ve otoriteye sahibolması lazımgelir. Aksi taktirde işler şirazesinden çıkar. Bundan en mağdur olacak cemiyetin ve hürriyetin bizzat kendisidir” (Menderes, 1957b: 296).

Özellikle Ekim 1957’de gerçekleşen genel seçim sonrasında enflasyonun ciddi düzeyde artması ve döviz krizi yaşanması kaynaklı ekonomik kötüye gidişle birlikte (Ahmad, 2017: 138; Shaw ve Shaw, 2006: 484), DP giderek daha popülist politikalar uygulamaya başlamıştır.

DP’nin liberalizm ile büyük oranda çeliştiği bu ortamda, uyguladığı otoriter politikalarda arkasına sığındığı temel kavramın milli irade olduğunu söylemek mümkündür. Kurulmasından itibaren vurgusunu daima halkla bütünleşme üzerine yapan DP, halkla dayanışma içerisinde bir modernleşmeden söz eder. Samet Ağaoğlu; “Demokrat Parti bir yandan yüzyıllar boyu ilk halk hareketi manzarası gösteriyor, aynı zamanda da memleketimizde yönetici kadro ile halkın yine ilk defa çok geniş ölçüde el ele vermesi oluyor” (Ağaoğlu, 1972: 38) ifadelerine yer verir. 1950 yılında DP’nin iktidara gelmesi, bir kısım akademik ve entelektüel çevrelerce bir “halk hareketi” olarak nitelendirilmektedir. Tek parti yönetiminin ardından DP’nin ilk kez iktidar olmasına, 1946 seçimlerinin şaibeli atmosferi sonrasında, 1950 yılında adil bir şekilde seçmenlerin oy hakkını kullanıp sonucu belirlemesi ve bu sonuca oldukça uzun bir süreçte yönetimi elinde tutmuş olan mevcut iktidarın da saygıyla yaklaşarak yönetimi sorunsuz devretmesi açısından bakıldığında, Türk siyasi hayatında demokratikleşme adına önemli dönemeçlerden birinin kat edildiği görülmektedir. Bayar, DP’nin iktidar olmasının ardından; “14 Mayıs’ta Partimizin kazandığı büyük zafer, bu memlekette ilk defa görülen ve halkın iradesinin tam tecellisinin neticesi olan bir zaferdir” (Bayar, 1999: 609) der. Bununla birlikte, Savran’ın ifade ettiği üzere, “DP’nin sınıfsal doğası” gereği burjuvazinin hegemonyası çerçevesinde halkın büyük bir kesiminin desteğini alması olarak değerlendirilebilecek durumun, “halkın ayağa kalkması”na tekabül ettiği tam olarak söylenemez (Savran, 2022: 182-183).

DP, liberal ilkelere yer verdiği parti politikasını çoğunlukçu demokratik bir yaklaşımla kristalize etmektedir. Yani, iktidarın serbest seçimler doğrultusunda halkın çoğunluğu tarafından tercih edilmesi, halka vekalet edebilmek için yeterli şartı sağlamak anlamına gelmektedir (Bora, 2017: 535). Esasen DP’nin birtakım liberal prensipleri kendi siyasi stratejileri doğrultusunda yonttuğunu söylemek mümkündür. Muhalefet yıllarından itibaren başlayan ve DP’nin liberal ilkelere dayanan bir parti olarak düşünülmesine dayanak oluşturan hürriyet vurgusu, nihai olarak milli irade söylemiyle bütünleşir. Celal Bayar, 1946’da yaptığı bir konuşmasında milli iradeyi şu şekilde tanımlamaktadır: “Milletler ya kendi kendilerini idare ederler yahut da başlarına geçen bir şahıs veya zümre tarafından idare olunurlar. Bir memlekette bu iki çeşit idareden hangisinin hakim bulunduğunu anlamak için bir ölçü vardır. Vatandaşların siyasi hakları tam bir teminat altında ve dokunulmaz halde ise hiç şüphe etmeyiniz; o memlekette milli irade hakimdir. O millet kendi kendisini idare eden milletlerdendir” (Bayar, 1956: 26).

Özellikle Menderes, milli irade kavramına hürriyetlerin koruyucusu olarak DP’ye işaret etmesi bağlamında sıklıkla başvurmuştur. Bu doğrultuda DP’nin iktidara gelmesiyle birlikte ilk iş olarak, 2 Haziran 1950’de TBMM’nin olağanüstü toplantısında yaptığı konuşmada milli iradenin tam anlamıyla hakim olduğunu, dolayısıyla demokratik bir cumhuriyetin tam olarak 14 Mayıs seçimleri sonrasında tesis edildiğini ifade etmiştir:

“Şekli cumhuriyet olan birçok idarelerde millet iradesinin hiçbir veçhile hakim olmadığını, aksine olarak şekli cumhuriyet olmayan birçok idarelerde ise millet iradesinin kayıtsız şartsız hakim olabildiği misalleriyle herkesin bildiği bir hakikattir. Bu itibarla cumhuriyetin daha ziyade bir şekil meselesi olduğunu iddia etmekte hata yoktur. O halde cumhuriyetin çok evvel ilan edilmiş olmasına rağmen 14 Mayıs tarihini, bu memlekette tam manasiyle demokratik bir cumhuriyetin teessüsü mebde olarak kabul etmek hakikatin ta kendisidir. Millet iradesine dayanmanın verdiği salahiyetle biz bu hakikatleri olduğu

gibi ifadede hiçbir tereddüt göstermeyeceğiz ve hadiselerin tahlilinde geçen devirlere ait bir takım hayali ölçü ve kayıtlardan kendimizi azada sayacağız” (Menderes, 1957a: 19).

Menderes’in ifadelerinden demokrasiye bir çeşit vesayetçi anlayışla yaklaştığı, oy çoğunluğunu sağlayan partinin halkın vesayetini üstlenmesini demokrasinin gerçekleşmesi olarak gördüğü söylenebilir. Milli irade kavramı da Menderes tarafından sıklıkla “ekseriyet iradesi” olarak tanımlanmaktadır. Menderes’e göre; “bir ekseriyet iradesinin hini hacette, kanun halinde tecelli etmesi bir emri mukadderdir” (Menderes, 1957b: 301). Bu anlayışa göre çoğunluğun oyunu alan partinin çoğunluk iradesi olarak değerlendirilen mili iradeye hamilik yapması gerekmektedir. Böylece DP tarafından, milli irade adına hareket edildiği belirtilerek liberal ilkelerle bağdaşmayacak, kısıtlayıcı politik yaklaşımlar söz konusu olmuştur. DP’nin giderek otoriterleşen, ekonomik ve siyasi liberalizmden uzaklaşan politikalarının süreçte şiddetini artırması neticesinde, 1958 yılında DP tarafından Vatan Cephesi oluşturularak, DP’ye muhalif olan, bu oluşuma katılmayan tüm gruplar ve kişiler, milli iradenin karşısında durmakla itham edilecek bir noktaya gelinmiştir. En sonunda, DP meclis grubu, muhalefetin yıkıcı bir askeri ayaklanma planladıklarına yönelik birtakım girişimleri bulunduğu gerekçesi ile, 18 Nisan 1960 yılında Tahkikat Komisyonu kurulması kararı almış ve komisyon “anayasayı açıkça ihlal eden yetkilerle” kuşatılmıştır (Ahmad, 2017: 138). Komisyonun yetkileri kısaca, tahkikatın sağlıklı bir biçimde sürdürülebilmesi amacıyla her türlü neşriyatın yasaklanması, bu yasağa uyulmaması halinde zorla kapatılması, tahkikat için gerekli bulunan her türlü belge ve eşyanın alıkonulması, siyasi içerikli toplantı ve gösteriler için tedbir ve karar alınması, tahkikatın yürütülebilmesi için gereken tedbir ve kararların uygulanabilmesi için hükümetin tüm imkanlarından faydalanması şeklinde sıralanabilir (Özdemir, 2015: 242). DP’nin, bu uygulama ile Anayasa’ya aykırı biçimde komisyonu yetkilendirerek, liberalizmin temel özelliklerinden biri olarak nitelendirilen “hukukun üstünlüğü” ilkesine gölge düşürecek noktaya geldiğini söylemek mümkündür.

SONUÇ

Demokrat Parti, tek parti döneminin sonunda siyasi, toplumsal, ekonomik dinamiklerin bir araya gelmesiyle birlikte oluşan politika değişikliklerinin ürünü olarak ortaya çıkan bir aktördür. Dönemin genel atmosferi düşünüldüğünde, iki adet dünya savaşı atlatılmış, dünyada bir yandan 18. yy.dan itibaren güçlenen liberal ideoloji çerçevesinde ABD’nin hegemonyasını yaygınlaştırma, diğer yandan SSCB’nin etki alanını Marksist ideoloji çerçevesinde genişletme mücadelesi söz konusu olmuştur. Dünyanın giderek bu ikili mücadele etrafında şekillendiği bir süreçte, İkinci Dünya Savaşı’nı minimum hasarla atlama mücadelesi vermiş genç Cumhuriyet, ABD ile ilişkilerini geliştirmektedir. Cumhuriyet’in kuruluşundan beri, ulusal egemenlik ilkesi çerçevesinde Batı’ya entegre olabilmiş laik bir düzen hedefi doğrultusunda, serbest piyasanın gelişmesi ve buna bağlı olarak burjuvazinin gelişimi için çaba harcanmış ve burjuvazinin gelişimi ancak -dünyada birçok ülkenin de benzer bir süreçten geçtiği- devlet desteği ile mümkün olabilmıştır. Devlet eli ile gelişen burjuvazinin belli katmanlarının daha etkin olma isteği ve ABD ile ilişkilerin sıklaşması neticesinde, ekonomik ve siyasi düzeyde liberalizmin daha çok zikredildiği bir dönem başlamıştır.

Ulusal ve uluslararası etkenler altında liberal politikaların ön plana çıkması ile, çok partili hayatın başlaması bir gereklilik olarak giderek kendisini daha fazla hissettirmiş, İnönü bu gerekliliğin üzerinde durarak artık Türk siyasal yaşamında öyle ya da böyle başlayacak olan yeni bir safhanın önünü açmıştır. Çok partili siyasi hayatın da başlamasıyla birlikte, liberal atmosferin belirginleşmesiyle yalnızca DP değil, CHP de liberal politikalara vurgu yapmaya başlamıştır. DP’nin iktidara gelmesiyle uygulamaya koyulduğu ekonomik ve politik liberal hamlelerin temeli

çok partili süreçte, CHP iktidarında atılmış, DP bu politikaları devam ettirip daha sistematik hale getirmiştir.

DP, kendisini liberal bir parti olarak tanımlamamakla birlikte, parti programında liberal ilkelere yer vermiştir. DP, muhalefet yıllarında ve iktidara henüz geldiğinde, devletin sınırlanması, devlet harcamalarının kısılması, basın özgürlüğü, serbest teşebbüs, basın özgürlüğü, işçilere grev hakkı verilmesi gibi konular üzerinde durmasına rağmen, iktidarı sürecinde özellikle ekonomik kötüye gidişle birlikte, otoriter politikalarını artırarak liberal politikalarından uzaklaşmaya başlamıştır. Tek parti dönemi sonrasında, CHP karşıtlığı etrafında birleşen grupların desteğini alarak iktidara gelen DP için, çoğunluğun oyunu almak demokrasinin gerçekleşmesi adına yeterli koşul olarak görülmüştür. Milletın iradesi olarak tanımladığı çoğunluğun iradesini temsil eden, ona hamilik eden DP, süreç içerisinde uyguladığı otoriter politikaları da milli irade adına yaptığını belirten bir söylem geliştirmiş, böylece zaman içerisinde büyüme odaklı olarak devlet harcamalarının artması, basın özgürlüğünün ihlal edilmesi, muhalefetin birleşmesinin çeşitli düzenlemelerle önüne geçilmeye çalışılması ve nihayetinde Tahkikat Komisyonu'nun kurulması ile parlamenter demokrasiye dahi tahammül eşiğinin aşıldığı bir noktaya varmıştır.

Esasen, DP'nin milli irade kavramıyla burjuvazinin dışında halkın geniş kesimlerinin de desteğinin sağlanabildiği bir hegemonya stratejisine imza attığı ve bu sayede halkın geniş kesimlerini ikna ettiği söylenebilir de, burjuvazinin çeşitli katmanları arasındaki anlaşmazlık kaynaklı olarak hegemonya bunalımına girildiği süreçlerde bu ikna projesinin de tehlikeye düştüğünü söylemek de mümkündür. Bu bağlamda, birtakım liberal ilkelere yer verilerek, özellikle tarım kaynaklı iyileştirmelerle farklı toplumsal sınıflarının desteğini almak mümkün olsa da, bu desteği sürdürme noktasında giderek otoriterleşmeye çubuğu büken ve liberalizmden uzaklaşan bir DP iktidarından söz edilebilir.

KAYNAKÇA

- Ahmad, F. (1995). *Modern Türkiye'nin Oluşumu*. Yavuz Alogan (Çev.). İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Ahmad, F. (1996). *Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980*. Ahmet Fethi (Çev.). İstanbul: Hil Yayın.
- Ahmad, F. (2017). *Modern Türkiye'nin Oluşumu*. Yavuz Alogan (Çev.). Ankara: Kaynak Yayınları.
- Ağaoğlu, S. (1972). *Demokrat Parti'nin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri*. İstanbul: Baha Matbaası.
- Avcıoğlu, D. (1976). *Türkiye'nin Düzeni Dün-Bugün-Yarın Birinci Kitap*. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Avcıoğlu, D. (2016). *Türkiye'nin Düzeni Dün-Bugün-Yarın*. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.
- Aytekin, A. E. (2015). *Kapitalistleşme ve Merkezileşme Kavşağında*. G. Atılgan, C. Saraçoğlu ve A. Uslu (Ed.), *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Siyasal Hayat içinde* (s. 39-87). İstanbul: Yordam Kitap.
- Bayar, C. (1956). *Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri: 1933-1955*. Özel Şahingiray (Ed.). Ankara: Doğuş Matbaası.
- Bayar, C. (1999). *Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri: 1946-1950*. Özel Şahingiray (Ed.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Berkes, N. (2008). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Berktaş, F. (2021). *Liberalizm: Tek Bir Pozisyona İndirgenmesi Olanaksız Bir İdeoloji*. Birsen Örs (Ed.), *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler içinde* (s. 47-114). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Birler, Ö. (2012). *Liberalizm*. Gökhan Atılgan ve E. Atilla Aytekin (Ed.), Siyaset Bilimi içinde (s. 267-296). İstanbul: Yordam Kitap.
- Bora, T. (2017). *Cereyanlar Türkiye’de Siyasi İdeolojiler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Cumhuriyet Gazetesi, “Kredi İhtiyacı”, 07.05.1952: 1.
- Demirel, T. (2018). *Demokrat Parti*. T. Bora ve M. Gültekingil (Ed.), Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 7 Liberalizm içinde (s. 480-529). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Erdoğan, M. (2018). *Liberalizm ve Türkiye’deki Serüveni*. T. Bora ve M. Gültekingil (Ed.), Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 7 Liberalizm içinde (s. 23-40). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Eroğul, C. (2014). *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Findley, C. V. (2011). *Modern Türkiye Tarihi*. Güneş Ayas (Çev.). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Heywood, A. (2013). *Siyasi İdeolojiler*. Ahmet K. Bayram (Çev.). Ankara: Liberte Yayınları.
- Karpat, K. Y. (2017). *Türk Demokrasi Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Keyder, Ç. (2014). *Türkiye’de Devlet ve Sınıflar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Menderes, A. (1957a). *Adnan Menderes’in Konuşmaları: Cilt I*. Mustafa Doğan (Ed.). İstanbul: Ekicigil Yayınları.
- Menderes, A. (1957b). *Adnan Menderes’in Konuşmaları: Cilt II*. Mustafa Doğan (Ed.). İstanbul: Ekicigil Yayınları.
- Menderes, A. (1991). *Adnan Menderes’in Konuşmaları Demeçleri Makaleleri Cilt I*. Haluk Kılıçık (Ed.). Ankara: Demokratlar Kulübü Yayınları.
- Özdemir, C. O. (2015). *Demokrasinin Gizlenen Yüzü: Tahkikat Komisyonu*. M.K. Kaynar ve T. Bora (Ed.), Türkiye’nin 1950’li Yılları içinde (s. 235-247). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Savran, S. (2022). *Türkiye’de Sınıf Mücadeleleri Cilt I: 1908-1980*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Shaw, S. J. ve Shaw Kural, E. (2006). *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye Cilt 2*. İstanbul: Eyayınları.
- Toprak, Z. (1988). *İktisat Tarihi*. Sina Akşin (Ed.), Türkiye Tarihi 3 Osmanlı Devleti 1600-1908 içinde (s. 191-246). Ankara: Cem Yayınevi.
- Yalman, A. E. (1971). *Yakın Tarihte Gördüklerim Geçirdiklerim Cilt IV*. İstanbul: Rey Yayınları.
- Yalman, G. L. (2002). Tarihsel Bir Perspektiften Türkiye’de Devlet ve Burjuvazi: Rölativist Bir Paradigma mı Hegemonya Stratejisi mi?. *Praksis*, 5, 7-23.
- Zürcher, E. J. (2000). *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*. Yasemin S. Gönen (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.